

יוסי פרץ

"זכור את יום השבת לקדשו"
 על הניסיונות לשנות את שמות ימי השבוע
 בתקופת תחיית הלשון העברית

תבלין אחד יש לנו, ושבת שמו (שבת קיט, א)

לע"נ אמי מורתי סוליקה פרץ ז"ל
 נלב"ע בכ"ז חשוון תשס"ג
 שהקפידה מאוד לקדש את השבת
 בזכירתו ובשמירתו

- ראשי-פרקים
- א. הבקשה לייחד שם לכל יום
 ב. הצעות לשינוי שמות ימי השבוע
 ג. הסיבות לדחיית ההצעות
 ד. סיכום

⌘ ⌘ ⌘

א. הבקשה לייחד שם לכל יום

פרשת הבריאה הפותחת את ספר בראשית מורכבת מפתחה (פס' א-ב) ולאחריה שש יחידות במבנה קבוע, המתחילות ומסתיימות בנוסחה קבועה: "ויאמר אלקים", תוכן הציווי, ובסיום: "וַיְהִי-עֶרְבַּ וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם (פלוני)". היחידה שלאחר מכן חותמת את הסיפור, ועוסקת בברכתו ובקידושו של היום השביעי, שבו פסק ה' מכל מלאכה. שבעת ימי השבוע בפרשתנו נקראים אפוא במספרים סידוריים: ¹ יום ראשון, יום שני, יום שלישי וכו', ² ורק בספר שמות אנו מתוודעים לראשונה לשם (העצם) 'שַׁבָּת' ככינוי ליום השביעי: "שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקָטְהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַאֲיֹהֵי-בּוֹ" (טז, כו).

שמות אלה של ימות השבוע ליוו את עם ישראל מדורי דורות במשך אלפי שנים, ומצויים הם בספרות חז"ל ובכל הספרים האחרים בספרותנו הענפה. והנה לפני בדיוק מאה שנה, עוד בטרם התבסס הדיבור העברי בארץ מצא לנוכח לתמוה על כך איש ועד הלשון, זאב יעבץ, ש"אין לימי השבוע שמות בלתי אם

1 פרט ל"יום אחד", ולא "יום ראשון"; ועל כך ראה אברבנאל בסוף השאלה השמינית, בסדרת השאלות הפותחות את פרשת בראשית, וכן רבי מאיר שמחה כהן מדווינסק, ספר **משך חכמה על חמישה חומשי תורה**, מהדורה חדשה ומתוקנת, תשנ"ו, עמ' א.

2 מאוחר יותר נתקצרו השמות ליום א', יום ב' וכו'.

שם המנין בלבד.³ יעבץ הציע מה שהציע, והעניין כולו נשכח. כעשרים וחמש מאוחר יותר - בסוף שנות העשרים - כשהדיבור העברי אך התחיל להתבסס, עלה שוב עניין החלפת השמות הקיימים בשמות אחרים, והפעם ביתר שאת. וכך כתב אדם בשם וואהלמן במכתב למערכת השבועון "כתובים"⁴ בשנת 1928:

חסרון שמות מפורשים לימות השבוע ניכר מאד בדבור העברי החי בארץ. בשפה המדוברת בבית ובשוק, ובעיקר בפי תינוקות של בית רבן, ניכרת זרות מרובה בגבוב מלים זה לשם הגדרת היום.⁵ האם לא טוב היה עושה ועד הלשון בא"י אילו היה מעיין בשאלה זו והיה, אולי, קובע שמות מיוחדים וקצרים לכל ימות השבוע דוגמת השבת, השם הקצר?⁶ שבוע בדיוק לאחר פנייתו של וואהלמן הזדרז אדם בשם מיכל רבינוביץ⁷ לברך על עצם הפנייה, ואף קרא לוועד הלשון להציע שמות חדשים לימים על יסוד השמות הארמיים כמצוי בתרגום הארמי למגילת אסתר, ועל כך בהמשך. דרישת הפונים לשינוי שמות הימים באה, ככל הנראה, על רקע המצוי אצל עמים אחרים הקוראים, לפי דעתם, לימות השבוע בשמות נאורים, קצרים ובעלי תוכן; ואילו השמות בעברית - יום ראשון (או יום א'), יום שני (או יום ב'), יום שלישי (יום ג') וכו' - הם שמות פרימיטיביים ללא תוכן כלשהו, בעלי שתי מילים בודדות שנתחברו לשם אחד, והמציינים בסה"כ מספרים. בעקבות הפנייה של וואהלמן, לא איחרו התגובות לבוא, ומהעיתונות של אותה התקופה וממאמרים שפורסמו בכתבי עת שונים ניתן לעמוד על היקפו וחשיבותו של הדיון באותה עת, ועל ההצעות הרבות שהוצעו הן על ידי אנשים מלומדים והן על ידי הציבור הרחב. להלן נציג שש הצעות שונות,⁸ שכל אחת מהן ביקשה להחליף את השם ה"מסובך" וה"מורכב" של כל אחד מימי השבוע, בשם בן מילה אחת. לאחר מכן ננסה להסביר מדוע לא נתקבלה אף לא אחת מן ההצעות; ועד עצם היום הזה אנו ממשיכים להשתמש בשמות שהנחילו לנו קדמונינו.

3 זאב יעבץ, המזרח, קראקא תרס"ד, גיליון ח, עמ' 467 - 468. הגליונות א-ט של כתב עת זה, שיצאו לאור בעריכתו של יעבץ בשנים תרס"ג-תרס"ד, הם נדירים; ואני מודה למר אברהם אביגד מהמכון לתצלומי כתבי יד בירושלים שהואיל להמציא לי את צילומו של המאמר.

4 גיליון ו (25.10.1928).

5 כוונתו ליום א', יום ב' וכו'.

6 וואהלמן אינו מתייחס כלל להצעתו של יעבץ, ואיו לדעת אם הוא ידע על קיומה.

7 "כתובים" גיליון ז (1.11.28).

8 ייתכן מאוד שהיו אף יותר משש הצעות, וראה להלן הערה 30.

ב. ההצעות לשמות ימי השבוע

1. לפי השמות שנתנה אסתר לנערותיה

ההצעה הראשונה כאמור הוצעה לפני מאה שנה על-ידי זאב יעבץ (1847 - 1924),⁹ שהיה אחד הפעילים בועד הלשון העברית, סופר והסטוריון, והציע לקרוא לימות השבוע לפי העצמים שנבראו בששת ימי בראשית, ועל-פי שבעת השמות שנתנה אסתר המלכה לשבע נערותיה. בפסוק (אסתר ב, ט): "וַיִּבְרָא אֱת-תַמְרוּקִיָּה... וְאֵת שֵׁבַע הַנְּעוּרוֹת הַקְּרָאוֹת לְתֵת-לָהּ" מתרגם התרגום הארמי: וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומא דשבתא, חולקתא הוות משמשא קדמאה בחד בשבתא, רוקעיתא בתרין בשבתא, גנוניתא בתלת בשבתא, נהוריתא בארבע בשבתא, רוקשיתא בחמש בשבתא, חורפיתא בשבתא בשבתא, רגועיתא ביומא דשבתא.

הנערה הראשונה נקראה חולקתא עייש החול שיום הראשון נבדל בו מיום שבת קודש שלפניו; השניה - רוקעיתא עייש הרקיע שנברא ביום שני; השלישית - גנוניתא, שפירושו גן, עייש הדשא שנברא ביום ג'; הרביעית - נהוריתא עייש המאורות שנבראו ביום ד'; החמישית - רחושיתא עייש החיה הרומשת שנבראה ביום ה'; השישית - חורפיתא, שפירושו ממחרת להורות כי אימת השבת עליה;¹⁰ והשביעית - רגועיתא עייש הפסקת העבודה ביום השבת והמנוחה בו.¹¹

בהשראת דברי התרגום הציע יעבץ לקרוא לשבעת ימי השבוע בשמות חדשים בהשמטת אלף הידיעה (בארמית), כך שיתקבלו שמות ממין נקבה המסתיימים בתי"ו. לפיכך: יום ב' ייקרא - רוקעית, יום שלישי - גנונית, יום רביעי - נהורית, יום חמישי - רחושית, יום שישי - ערובית.¹² באשר ליום

9 ראה לעיל הערה 3.

10 זהו ביאורו של ר' שלמה אלקבץ, מנות הלוי - ביאור מגילת אסתר, ירושלים תשנ"ו, עמ' קלו.

11 בגמ' מגילה (גא), "אמר רבא: שהיתה מונה בחן ימי שבת." על טיבה ומטרתה של מנייה זו נחלקו הדעות: רש"י מפרש, שאסתר קראה שמות לשבע הנערות על-פי הבריאה, ואיפשרה לכל אחת מהן להיות איתה רק יום אחד בשבוע על-פי שמה, כדי שלא תשכח מתי חל יום השבת. ר' שלמה אלקבץ (שם) מסביר, שאסתר עשתה זאת כדי להודות לקב"ה על חסדיו. לדעתו, לא היה חשש שמא תשכח מתי חל שבת, שכן "יבְּכַל-יוֹם וְיוֹם מְרַבְּכִי מִתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי תִצַּר בֵּית-הַנְּשִׂאִים לְדַעַת אֶת-שְׁלֹם אֶסְתֵּר" (ב,יא), ותמיד יכולה היתה אסתר לשאול אותו. על משמעות השמות בארמית עיין בהרחבה בפירושו של ר' שלמה אלקבץ עמ' קלו-קלח; וכן ב: Grossfeld Bernard, The Aramaic Bible - The Two Targumes of Esther, Vol. 18, Collegeville, Minnesota 1991, pp. 44-45, 137.

12 יעבץ ביקש לקרוא ליום שישי בשם 'ערובית', ולא בשם אחר הנגזר מהשם 'חורפיתא', המופיע בתרגום לאסתר, מפני שמצא שם זה במקורות, וביקש להשאירו על כנו, כשם שביקש להשאיר את השם 'שבת'. ראה: בראשית רבה (יא,ח): "די"א למה ברכו? ר' ברכיה ורבי

הראשון, לכאורה, היה ראוי להיקרא 'חולתית' מיחולתא', אך מאחר שהשם הזה, כהגדרת יעבץ, "אינו נוח לקבל צורה עברית", **בינתיים** הוא מציע את השם הזמני 'חולית', ובעתיד - כשתהפוך השפה העברית למדוברת - ניתן יהיה לבחור בשם אחר; ובלשון יעבץ: "אולם עד היותנו לעם מדבר בשפתו עוד יש לנו די שהות להמלך הנקבֵל אותו כצורתו אם נשנה מעט את שמו..."¹³

2. לפי הנברא בכל יום

אדם בשם ק' סילמן, לעומת זאת, הציע שמות לימי השבוע על יסוד הנברא בהם לפי המסורת:¹⁴ יום ראשון - חוליום, שהוא יום החול אחר השבת; יום שני - שְׁמִיּוֹם או זִינְיּוֹם, על שם השמים או זיווּם שנבראו ביום השני (ברי' א, ו-ח); יום שלישי - טוֹבְיּוֹם, על שם המילה 'טוב' שנכפלה ביום זה (פסי' ט-יג);¹⁵ יום רביעי - אוֹרְיּוֹם, על שם המאורות שנבראו בו (פסי' יד-יט); יום חמישי - חִיּוֹם, על שם החיים הראשונים שנבראו בו, או אולי עופיוּם על שם העוף שנברא ביום הזה (פסי' כ-כג); יום שישי - אִישְׁיּוֹם או פְּלִיּוֹם, על שם האדם כליל הבריאה שנברא באותו יום, ובו כילה ה' את מלאכתו (פסי' כד-לא). את השם 'שבת', הוא סבר שצריך להשאיר, ואין לחחליפו בשם אחר.¹⁶ סילמן מסכם את דבריו ואומר, כי השמות שהוא מציע הם בני שתי הברות, קליטים ונוחים לשימוש.

3. שילוב המילה 'יום'

ולהצעה אחרת: אדם בשם פ' שיכמן כתב מכתב למערכת השבועון "כתובים",¹⁷ והציע להלחים (בשיכול מילים) את שני המרכיבים המציינים את שם היום למילה אחת. לפי זה, יום ראשון ייקרא ראשיום, יום שני - שְׁנִיּוֹם, יום שלישי - שְׁלִישְׁיּוֹם, יום רביעי - רְבִיעִיּוֹם, יום חמישי - חֲמִישִׁיּוֹם, יום שישי - שְׁשִׁיּוֹם, והשם 'שבת' יישאר כפי שהוא.

דוסתאי ורבי שמואל בר נחמן... שאין לו בן זוג, חד בשבתא, תרי, תלתא, ארבעתא, חמשא, ערביתא [=יום שישי], שבתא לית לה בן זוג..."

13 מיכל רבינוביץ הנזכר לעיל (הערה 7) מעלה את האפשרות שכבר בתקופה העתיקה השתמשו בשמות הארמיים.

14 רעיון זה הועלה קודם לכן ע"י י"ל וואהלמן (ראה לעיל הערה 2), אולם הוא הציע לקבוע את שמות הימים לפי תפקידם בתולדות הבריאה, מבלי לפרט את השמות.

15 לדעת סילמן, אין לקרוא ליום זה על מה שנברא בו, משום שנבראו בו היבשה וכל שיח השדה, ואי"א להכליל את שניהם במילה אחת בשל אורך ההברות, או להעדיף אחד על משנהו, ולכן הוא בחר במילה 'טוב' הנכפלת בפסוק.

16 הצעתו של סילמן מובאת במאמרו של קלוזנר המובא בהמשך בהערה 21, וכן אצל ש' בהט, "מלחמת שמשום בחוליום", לשוננו לעם, כרך מב (תשמ"א) עמ' 189 - 190.

17 בגליון יז משנת 1929.

4. שילוב המילה 'שבת'

הבלשן צבי הר-זהב (1869 - 1956) תקף בחריפות את מציעי ההצעות על עצם העלאת הרעיון, ואף כינה אותם ילדותיים.¹⁸ בנימוקים לטיעונו הוא כתב: "אין אנו זקוקים לשמות חדשים לימות השבת, ואין אנו רשאים כלל לבער אחר השמות המקובלים אצלנו מאות דורות ושמאוששים הם עוד בתורתנו, ולהחליפם פתאום בחדשים." ולמרות נימוקיו המשכנעים, שאין לנו צורך בהחלפת השמות הקיימים, הוא עצמו לא התאפק והוסיף: "אבל אם ישנם כבר אנשים שאינם יכולים לישיב בשלוח כל זמן שאין להם שמות כאלו, מן הראוי, לפחות, לקבוע שמות שהם לפי רוח ישראל, לפי טעם הלשון ושישתמר בהם אף הזכר של השמות הישנים, שמות שיש בהם שלש המעלות האלו."¹⁹

על יסוד עקרונות אלה הוא הציע שתי הצעות:

- (א) הצעה על דרך הארמית, שבה נתקצר השם 'שבת' ל'שב' (שבא),²⁰ וימות השבוע קרויים 'חד בשבא', 'תרי בשבא', 'תלתא בשבא' וכו'. לפי זה מציע הר-זהב את השמות האלה: יום ראשון - חַדְשֵׁב, יום שני - שְׁנִישֵׁב, יום שלישי - שְׁלִישֵׁב, יום רביעי - רְבִיעֵשֵׁב, יום חמישי - חַמִּישֵׁב, יום שישי - שֶׁשֶׁב, ויום שבת יישאר 'שבת'.
- (ב) דרך נוספת שהוא מציע היא לצרף לתיבת 'שבי' מספרים סידוריים (ולא יסודיים) ולקרוא לימות השבוע כך: ראשון־שֶׁב, שני־שֶׁב, שלישי־שֶׁב, רביעי־שֶׁב, חמישי־שֶׁב, שישי־שֶׁב, שבת.

5. לפי שמות כוכבי הלכת

ולהצעה האחרונה מרחיקת הלכת של יוסף קלוזנר (1874-1958) חוקר ספרות, היסטוריון וממחדשי הלשון העברית. בניגוד לחמש ההצעות לעיל, שבהן ניכר סממן יהודי כלשהו בהיותן קשורות בדרך זו או אחרת למקורות היהודיים, ביקש קלוזנר להשתמש בתכנים הזרים ליהדות, ולקרוא לשבעת ימי השבוע בשמות המזכירים את שבעת כוכבי הלכת, כמצוי בלשון הרומית ובלשונות אירופיות אחדות אשר הושפעו ממנה.²¹ קלוזנר הציע להלחיס את השמות העבריים של כוכבי הלכת שסימנם: חנכ"ל שצ"ס²² עם המילה 'יום' (ובהשמטת

18 צבי הר-זהב, "ימות השבת", בתוך: לשון דורנו, ת"א, י"ג להכרות בלפור [=1930], עמ' 75 - 78.

19 הנ"ל, עמ' 77.

20 ראה: ירושלמי סוטה פ"א דף טז, ד; ע"ז פ"ה דף מד, ד.

21 יוסף קלוזנר, "השמות של ימות השבוע בעברית", לשוננו א (תרפ"ט), עמ' 317 - 319.

22 ראשי תיבות: חמה, נגה, כוכב, לבנה, שבתאי, צדק, מאדים. וראה פרקי דרבי אליעזר פ"ו: 'יוהם

[שבעה כוכבי לכת] משרתי לשבעה ימי השבוע, יום א' כוכב חמה, יום ב' צדק לבנה, יום ג' נגה

מאדים, יום ד' שבתאי כוכב, יום ה' חמה צדק, יום ו' לבנה נגה, יום ז' מאדים שבתאי."

היו"ד) ולקרוא לשבעת הימים כך: יום ראשון - שְׁמֹשׁ (יום השמש);²³ יום שני - יְרֵחוֹם (יום הירח, הלבנה); יום שלישי מְאָדִּימוֹם (יומו של מאדים, מארס); יום רביעי - פּוֹכְבוֹם (יומו של כוכב - מרקוליס-מרקוריוס);²⁴ יום חמישי - צְדָקוֹם (יומו של צדק, יופיטר); יום שישי - נְגָהוֹם (יומו של נוגה, ווינוס); והשם 'שבת' יישאר שְׁבַת, לא בשל קדושתו, אלא בשל העובדה שהוא מזכיר את יומו של שבתאי (סאטורנוס).

ג. הסיבות לדחיית ההצעות

כאשר אנו בוחנים היום את העיסוק המסיבי בשמות של ימות השבוע שבו עמלו וטרחו אנשי לשון וסתם אנשים מן השורה, איננו יכולים שלא להביע את פליאתנו ואת תמיחתנו לנוכח ריבוי ההצעות על רקע התקופה ההיא, שבה התנהל מאבק עיקש להחייאת הלשון העברית. הטיב לבטא את הדברים בחריפותם צבי הר-זהב עצמו, אשר כתב, בין היתר, בביקורתו העוקצנית נגד מציעי ההצעות, ובכלל נגד עצם העלאת הרעיון: "ופתאום נמצאו סופרים יחידים, שהחוש האסתטי שלהם סולד לשמות העתיקים האלו ורוצים דווקא בחדשים! הישנים ארוכים הם יותר מדי...".²⁵ ועוד הוא ממשיך וכותב: "ואם תשאל את המציעים ואת המחדשים: ומה בכך אם השמות ארוכים במקצת? ומה בכך אם הימים נקראים לפי מנינם... כיצד אפשר להוציא מן השמוש מה שנהוג כבר אלפי שנים...". שאלות אלה ואחרות מסכם הר-זהב בקביעה: "מסופקני, אם יהא לנשאלים מה להשיב על כל השאלות האלו!"

יש לזכור, כי אחת הבעיות היותר קשות שבהן נתקלו מחיי הלשון העברית, היתה המחסור החמור באוצר המילים הבסיסי ובמונחים להבעת מושגים נדרשים בחיי היומיום.²⁶ מאותה התקופה יש בידינו עדויות של סופרים הקובלים על מחסור במילים להבעת רעיונותיהם. למשל המספר י"א ברודס כתב: קצרה מאוד השפה העברית להביע בה את כל אשר ירחש לבבנו. שפה, אשר מלותיה ספורות ותיבותיה מועטות, ומאוד מאוד ירגיש את החסרון

23 לדעת קלוזנר השם 'שמֹשׁ' עדיף על פני 'חמתום (=יום החמה); וכך גם יום ב' - 'ירחום' עדיף על פני 'לבנתום (=יום הלבנה).

24 והשווה לנאמר במשנה סנהדרין ז, ו: "הזורק אבן למרקוליס".

25 ראה הר-זהב (לעיל, הערה 18) עמ' 76.

26 עוזי אורנן, "דרכי חידוש מלים", בתוך: הלשון העברית בהתפתחותה ובהתחדשותה, הוצאת האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ירושלים תשנ"ו, עמ' 77 - 101 (ובעיקר עמ' 85 - 86). אורנן מונה שלוש סיבות לכך, והעיקרית שבהן היא, כמונבן, העובדה שהעברית שימשה שימוש חלקי בלבד במשך מאות שנים, ולכן לא הורגש חוסר באוצר המילים.

הזה האיש הכותב סיפורים בשפת עבר: הן מלה אחת תציין לנו לפעמים תכונה שלמה, והמלה הזאת או גם המושג ההוא אין בשפה ההיא.²⁷ המחסור במילים היה לא רק נחלת הסופרים והפובליציסטים, אלא גם נחלתם של הדוברים מן השורה שביקשו לנהל שיחת חולין פשוטה. על כך כתב בן-יהודה (1858 - 1922):

כל סופר הראוי לשם זה... הוא מרגיש ויודע כל החסר בלשונו... בהיות של מחקר מפשט עוד יכול הסופר לרמות את עצמו, לבחור מלים אחרות תחת הנצרכות לו באמת, והקורא אינו מרגיש כל כך את הדלות שבלשונו... אך מי החפץ לכתב איזה דבר חכמה ומדע, ובפרט מי כמוני, המדבר עברית בבית עם הילדים על כל העניינים של החיים, מרגיש בכל רגע חסרון מלים אשר בלעדן לא יתכן כל דבור חי.²⁸

על רקע תיאורים אלה קשה להבין היום, כיצד נתפנו אנשים מן היישוב לעסוק בזוטות ולהציע הצעות להחלפת שמות קיימים בחדשים, תחת להקדיש אותם מאמצים לאפיקים חיוביים אחרים בהתפתחות השפה העברית. חידה היא בעיניי, כיצד אדם בשיעור קומה, כזאב יעבץ - בן למשפחה מיוחסת ומפורסמת בלמדנות וביראת-שמים, נתחנך בחינוך תורני מעולה, שימש כנציג היהדות הדתית בספרות העברית, ובין היתר, חיבר סידור תפילה עם ביאורים²⁹ - דווקא הוא מגיע לרעיון של החלפת שמות הימים אשר שימשו את אבותינו מזה אלפי שנים. והפליאה הגדולה ביותר היא העובדה שביקש להחליף לא רק את שמות ששת הימים הראשונים, אלא ביקש, מה שאחרים לא העזו לעשות, להחליף גם את המילה 'שבת' בעלת הסמל היהודי המובהק במילה מוזרה וארוכה יותר - 'רגועית'. מה שהתחיל בקול תרועה רמה, הסתיים, למזלנו, בקול דממה דקה. כל ההצעות נדחו על הסף, ובייחוד הצעתו מרחיקת הלכת של זאב יעבץ אשר ביקש להחליף גם את השם 'שבת' בשם אחר.³⁰

27 בהקדמה לספר זקנים עם נערים, ורשה תרמ"ז.

28 א' בן-יהודה, מלון הלשון העברית הישנה והחדשה, ירושלים 1959, המבוא הגדול, עמ' 13.

29 ראה בהרחבה: האנציקלופדיה העברית, יעבץ זאב, כרך יט, טורים 986-987.

30 קלוזנר במאמר הנזכר בהערה 21 מתייחס להצעתו של יעבץ ודוחה אותה בטענה שהשמות הם מלאכותיים וכו'. מה שאינו ברור הוא העובדה שמדברי קלוזנר משתמע לכאורה, כי יעבץ הציע את השם 'רגועית' במקום השם 'שבת'. עיון מדויק במאמרו הקצר של יעבץ (לעיל, הערה 3) מראה בעליל, שהוא אינו עוסק בהחלפת השם 'שבת', והמילה 'רגועית' אינה נזכרת כלל וכלל במאמר. ועוד שתי נקודות העולות לפי מאמרו של קלוזנר: (א) יעבץ הציע את השם 'חורפית' במקום יום שישי; (ב) זכר הציע את השם 'חולית' במקום יום ראשון. ושוב, עיון במאמרו של יעבץ מראה, כי גם בשתי נקודות אלה פני הדברים אינם כך. מה שהציע יעבץ הוא

בנוסף לאמור לעיל, העלה הר-זהב שורה ארוכה של שאלות ותהיות לגבי חלק מן ההצעות, וטען שהן אינן ראויות להתקבל בעיקר מבחינה רעיונית ומבחינה לשונית. וכך הוא כתב, בין היתר: "ורואים אנו, שהשמות המצעים, חוץ ממה שאינם לצורך כלל, אינם ראויים לנו גם מפני טעמים הזר והמשנה, שאינו לפי רוחנו כל עקר, וגם בפני האתימולוגיה העברית אינם עומדים."³¹ בהצעה של קלוזנר, למשל: 'שמשום', 'ירחום' וכו' לא היה שום מקום מבחינה אתימולוגית להיבלעות היו"ד במילה 'יום'.³² כמו-כן, על-פי ההיגיון השם 'יום' היה צריך לשמש כנסמך ולא כסומך, ולכן היה צריך להיות 'יוםשמש', 'יוםירח' וכו'. ביקורת זו כוחה יפה גם לגבי הצעתו של שיפמן, אשר הציע: ראשיום, שניום, שלשיום וכו'. נוסף לכך יש בהצעה זו תערובת של מספרים יסודיים וסידוריים כאחד, כגון: שלשיום לעומת חמישים.³³

לדעתנו, מה שהביא בעיקר לדחייה על הסף של כל ההצעות, הם לא רק השיקולים הלשוניים ודומיהם, אלא, קרוב לוודאי, ההכרה בקרב הציבור הרחב בעובדה שהעברית שונה בתפיסתה מהלשונות האחרות. להבדיל מעמים אחרים, לנו יש יום אחד בשבוע שהוא עיקר - יום השבת, ושאר הימים הם ימי חול הנקבעים לפי קרבתם אל השבת. הרמב"ן בפירושו לפסוק: "זכור את השבת לקדשו" (שמות כ, ח) מסתמך על דברי רבי יצחק במכילתא, האומר: "לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונין, אלא תהא מונה לשם שבת". והוא מוסיף ומסביר "שהגויים מונין בימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם; וישראל מונים כל הימים לשם שבת, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצווה שנצטוונו בו לזכור תמיד בכל יום."³⁵ בפירושו לשמות יב, ב ובדרשתו לראש השנה³⁶ מרחיב

³¹ ערובות במקום שישי, וחולתית במקום ראשון. שמא הציע יעבץ יותר מאשר הצעה אחת לשמות הימים, כפי שעשה, למשל, הר-זהב.

³² ראה לעיל, הערה 18.

³³ קלוזנר עצמו (לעיל, הערה 21, עמ' 318), שהיה בלשן מובהק והכיר מקרוב את חוקי הלשון, הוסיף הערת התנצלות להצעתו: "ואף אם אין זה ודאי מצד הפילולוגיה...".

³⁴ אחד הנימוקים הנוספים להחלפת השמות הקיימים היה בשל אורכם; ולכן ההצעה לשמות כמו: ראשונשב, שנישב, שלישישב וכו' אינה מועילה לפתרון הבעיה, שכן היא זהה במספר הברותיה לשמות הקיימים.

³⁵ מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו - מס' דבחדש יתרו, פרשה ז, ד"ה זכור ושמור.

³⁶ בכל יום ויום בתפילת שחרית לפני 'מזמור היום' אומרים בעדות אשכנז: "היום יום ראשון בשבת שבו הלויים היו אומרים בבית המקדש"; "היום שני בשבת...". וכו'. עדות המזרח, לעומת זאת, אומרים: "היום יום אחד בשבת קודש" (במקום: יום ראשון), וכן: "היום יום

הרמב"ן מעט בעניין זה, ובין היתר, עורך השוואה בין ימות השבוע שאין להם שמות מיוחדים לבין השמות של חודשי השנה שאף להם אין שמות מיוחדים בתורה, אלא נמנים במספרם הסידורי: החודש הראשון, החודש השני וכו'. וכשם שאנו מונים את ימות השבוע כדי לזכור את השבת, כך, אומר הרמב"ן, אנו מונים את החודשים כדי לזכור את יציאת מצרים, הוא חודש גאולתנו.³⁷ השבת אפוא ניצבת במרכז, ומקרינה מקדושתה ומאורה לכל ימות השבוע. היא מסמלת את אות הברית בין ישראל לקב"ה. חז"ל הפליגו בשבחה, ואמרו שהיא "מעין עולם הבא" (ברכות נו, ב); שהיא "מתנה טובה" שיש לקב"ה בבית גנוזו ליתנה לישראל (שבת י, ב). ומאחר שהיא אחד מעמודי התווך של היהדות, כל מהותו של אדם מישראל צריכה להיות שונה בשבת, ולכן נצטוונו בשורה של ציוויים, כגון: "שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול; שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול" ועוד (שבת קיג, א).

נסיים את דברינו בשני מדרשים, מני רבים, המבליטים את ייחודה של השבת משאר ימות השבוע: **יְיָבְרַךְ אֶל־הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ** (ברי' ב, ג), ברכו באור פניו של אדם, קדשו באור פניו של אדם. לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת (=השבוע) כמו שהוא בשבת" (ברי' רבה יא). "ישחורה אני ונאווה" (שיה"ש א, ה) - ישחורה אני כל ימות השבוע, ונאווה אני בשבת" (שיה"ש רבה א).

ד. סיכום

לפני בדיוק מאה שנה, כשהלשון העברית המדוברת עדיין היתה בחיתוליה, החלו ביישוב היהודי לעסוק בנושא החלפת שמות ימי השבוע הקיימים בשמות חדשים. תיארונו שש (שבע) הצעות שונות ומקוריות, אשר חלקן הוצעו על-ידי בלשנים ואנשי מקצוע וחלקן - על-ידי הציבור הרחב. כל אחד (כמעט) מן המציעים חשב, כי הצעתו היא הטובה ביותר, ולכן מתח ביקורת על הצעת קודמו ושלל אותה מסיבה זו או אחרת. בסופו של דבר, לשמחתנו הרבה, החליט

הששי" (במקום: יום ששי) כדי לשמור על נוסח הכתוב בבראשית פרק א: "וַיְהִי-עֶרְבַּ וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד" (פס' ה); "וַיְהִי-עֶרְבַּ וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי" (פס' לא).

36 כתבי הרמב"ן, כרך א, מהדורת ח"ד שעוועל, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג, עמ' רטו-רטז. והשווה גם לפירוש רבנו בחיי לשמות יב, ב, מהדורת מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז.

37 אבל לאחר שבני ישראל עלו מבבל בתקופת בית שני, ונתקיימה הנבואה: "לִכְן הִנֵּה-גַמִּים בְּאֵימֹת אֶם-יְהִי וְלֹא-יֵאמֵר עוֹד חַי-יְהִי אֲשֶׁר הִעֲלָה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: כִּי אִם-חַי-יְהִי אֲשֶׁר הִעֲלָה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צִפּוֹן וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחִם שָׁמָּה וְהִשְׁבַּתִּים עַל-אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם" (ירמיהו טו, יד-טו) התחילו להשתמש בשמות החודשים שעלו אתם מבבל: ניסן, אייר, סיוון, תמוז וכו' כדי לזכור את הגאולה מבבל.

הציבור הרחב לדחות על הסף את כל ההצעות, והעדיף לדבוק בהצעה המקורית המפורטת בספר בראשית פרק א. היום במבט לאחור, נראה לנו כל העניין כאפיזודה משעשעת, והעובדה שאף לא אחת משבע ההצעות לא התקבלה, דיה ללמד שהעניין כולו לא היה בעל חשיבות כה חיונית ומכרעת לקידומה של הלשון העברית באותה התקופה, כפי שאחדים ניסו לטעון.

לפני שנים אחדות פרסם עוזי אורנג' מילון ובו אלפי מילים שאינן משמשות עוד בימינו.³⁸ מילים אלו נדלו רובן ככולן מעיתונים עבריים שיצאו בירושלים בתקופה המכונה בשם "ימי תחיית הלשון", בין שנות השבעים של המאה ה-19 לבין שלחי מלחמת העולם הראשונה. מפליא הדבר שאורנג' התעלם לחלוטין מכל המילים שנכללו בהצעות השונות לשמות הימים, הגם שחלקן לפחות היו ראויות להיכלל במילונו עפ"י הקריטריון שקבע. האם מקרה הוא שמילים אלו נשלחו לתהום הנשייה ולא הגיעו אף למילונו של אורנג' - מי יודע?

38 מילון המילים האובדות, ירושלים תשנ"ו.